

ارتباطات برای یک دنیای نوین

گزارشی از هیجدهمین
کنفرانس جهانی انجمن بین‌المللی تحقیقات ارتباط جمعی

فریبرز بیات

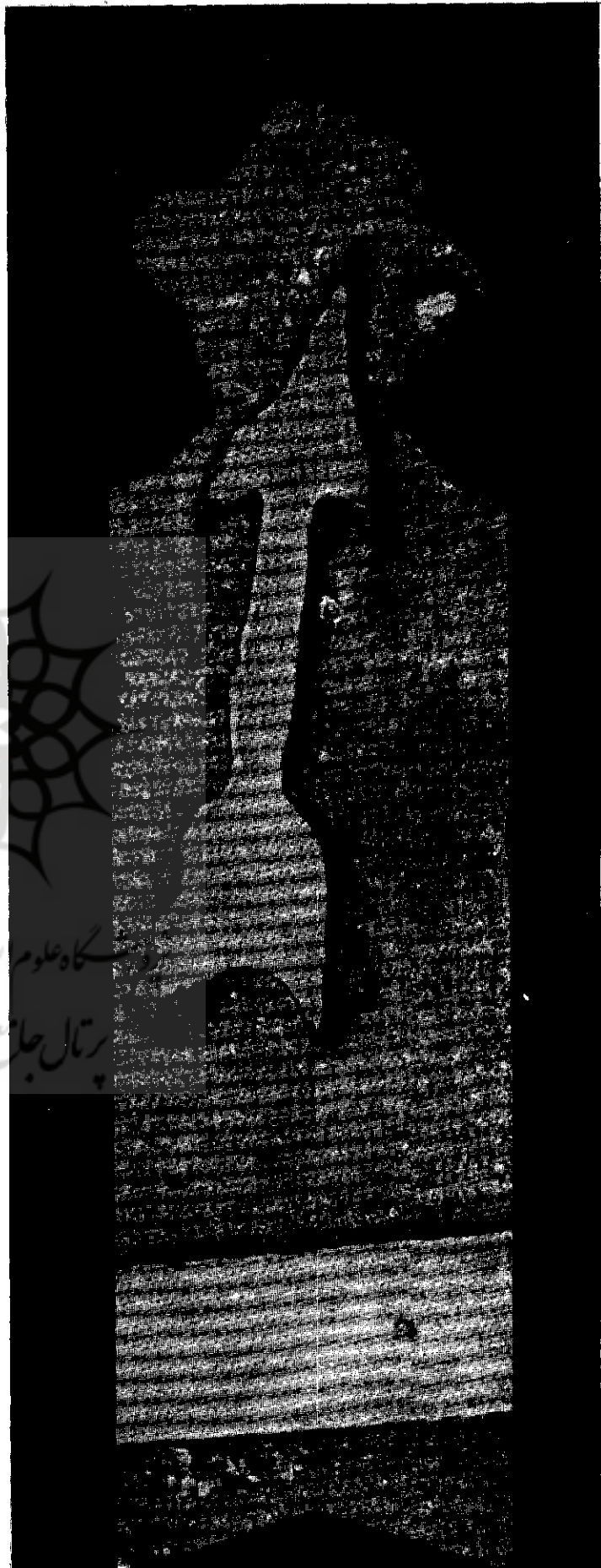
هیجدهمین کنفرانس بین‌المللی انجمن تحقیقات ارتباط جمعی با عنوان «ارتباطات برای یک دنیای نوین» از ۲۵ مرداد تا اول شهریور ماه سال جاری (۱۶ تا ۲۳ اوت ۱۹۹۲) در شهر گواراجا از توابع سائوپائولوی برزیل برگزار شد.

هدف کنفرانس «ارتباطات برای یک دنیای نوین»، ارزیابی تغییرات این قرن که اساساً در دهه گذشته به وجود آمد، ذکر شده بود. بیش از ۵۰۰ محقق از ۷۱ کشور جهان طی ۸ روز به بررسی تغییر و تحولات ارتباطی دنیای نوین و چشم‌اندازهای آینده آن پرداختند.

عنوان «ارتباطات برای یک دنیای نوین» حاکی از حساسیت و اهمیت تغییر و تحولات علمی و تکنولوژیک و بلوک بندیهای جدید سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در نزد پژوهشگران انتقادی انجمن بین‌المللی تحقیقات ارتباط جمعی است.

سیس هاملینگ رییس هلندی انجمن بین‌المللی تحقیقات ارتباط جمعی، اهمیت این تغییر و تحولات را در بیانیه‌ای چنین متذکر می‌شود: با نزدیک شدن به پایان قرن، بازی شطرنج جهانی به سرعت جریان می‌یابد و تغییرات شگفت‌انگیز، بلوک بندی و تعریف دوباره‌ای از چشم‌اندازهای جغرافیای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان به دست می‌دهد. در نتیجه این تغییرات، تحولات عظیمی در زمینه ارتباطات در حال انجام است. مسایل امروز احتمالاً دیگر یکسان با دیروز نخواهند بود. با این حال، مشکلات و مسایل گذشته همچنان اهمیت خود را حفظ خواهند کرد.

سؤالی که مطرح می‌شود این است که جایگاه ارتباطات در دنیای جدید چه خواهد بود؟ آنچه روشن است اینکه تصویر نوینی از اروپا شکل خواهد گرفت، سیاست درهای باز کشورهای سوسیالیستی مجموعه سیاستهای جایگزین جدیدی را در اختیار این کشورها می‌گذارد. آمریکای شمالی، آسیا، آمریکای لاتین، آفریقا و استرالیا نیز در سیاستهای خود در همه زمینه‌ها - از جمله ارتباطات - بازنگری خواهند کرد.

بحثها عموماً در زمینه های اشاعه و گسترش تکنولوژیهای نوین ارتباطی، تأثیر این تکنولوژیها بر نظامها و ساختارهای ارتباطی، و نتایج و پیامدهای استفاده از این تکنولوژیها برای کل نظام اجتماعی، و تجارب کشورهای مختلف در اخذ و سیاستگذاری بر روی تکنولوژیهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی متمرکز بود.

۲. جنسیت و ارتباطات

مسئله جنسیت طی ۲۱ مقاله در چهار پانل با عناوین نظریه ها و روش شناسی فمینیستی؛ تحقیقات موجود، جنس؛ فضای عمومی و رسانه ها؛ و نظریه فمینیسم و اقتصاد سیاسی مورد بررسی قرار گرفت. تصویر زنان در رسانه های جمعی، پیشداوریهایی که رسانه ها در مورد زنان ارائه می دهند، میزان زمانی که زنان در رسانه های جمعی به خود اختصاص می دهند، ایدئولوژی جنسی که آگهیهای فرایلمتی به نمایش می گذارند؛ و نظریه هایی در مورد قشر بندی علمی و دانش جنسی شده؛ از جمله نکات اساسی بود که در این بخش به بحث کشیده شد.

۳. تاریخ

در این بخش، سیر تکوینی و تحول رسانه های جمعی در کشورهای مختلف از نظر محتوا، شکل، دوری یا نزدیکی به حکومت و ساخت سازمانی طی ۱۶ مقاله در چهار پانل تاریخ مطبوعات و ارزشهای روزنامه نگاری؛ تاریخچه پخش برنامه های رادیویی و سینمایی؛ تاریخ-نگاری در تحقیق ارتباطات، مسایل و نمونه ها؛ و تحقیق تاریخی در آمریکای لاتین مورد بررسی قرار گرفت.

۴. تحقیق در ارتباطات سیاسی

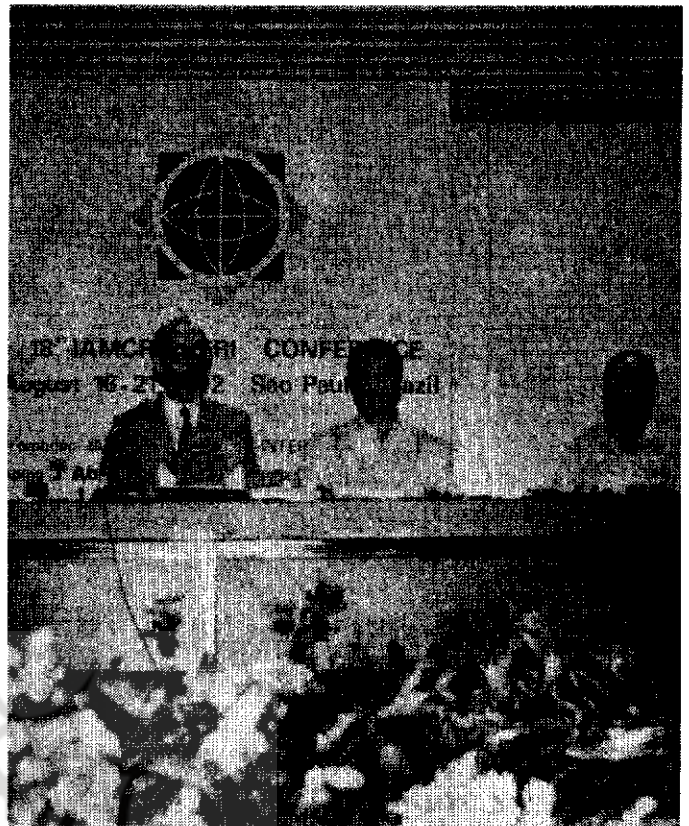
نقش رسانه ها در دستکاری افکار عمومی، ساختن ایدئولوژی و فرهنگ توده ای؛ پرورش شهروندانی نقاد؛ ایجاد وفاق اجتماعی و تمرکز یا جامعه ای باز و تکثرگرا از جمله مباحث مهم این بخش بود که طی ۱۸ مقاله به آن پرداخته شد. نقش وسایل ارتباط جمعی در ایجاد روابط خصمانه و فرهنگ خشونت و در نهایت گسترش جنگ موضوع چهار مقاله دیگر این پانل بود که به بررسی نقش و کارکرد رسانه های جمعی غرب در پوشش خبری جنگ خلیج فارس اختصاص داشت.

۵. حقوق

مسایل حقوقی و قانونی در ارتباطات ملی و بین المللی، شیوه های غیرمنصفانه تجارت در رسانه ها و مسایل حقوقی مربوط به تبادل اخبار و از جمله مطالب مهمی بود که در دو مقاله ارائه شده در این بخش مورد بررسی قرار گرفت.

۶. اقتصاد سیاسی

در ۵ پانل این بخش، با عناوین تأملی دوباره بر اقتصاد سیاسی مسایل نظری؛ اقتصاد سیاسی بین المللی؛ اقتصاد سیاسی و قوم نگاری؛ تکنولوژیهای ارتباطات و تقسیم بندی جدید بین المللی کار؛ و میزگرد اقتصاد سیاسی و مطالعات فرهنگی، طی ۲۸ مقاله انحصارات و امپریالیسم رسانه ای، ارتباطات و تقسیم کار جهانی و چگونگی آزادی و وابستگی در پرتو تکنولوژیهای نوین اطلاعاتی مورد بحث و بررسی واقع شد.

در همین حال، پایان قرن حاضر جالبترین روند ارتباطی را ارائه خواهد کرد. دنیای نوین تنها در صورتی بنا نهاده خواهد شد که بشر در حفظ محیط زیست خود که ارتباطات باید نقشی بنیادین در آن ایفا کند، بکوشد.

پیشرفتهای تکنولوژیک از یک طرف، و شکافهای موجود در سطح توسعه کشورهای از طرف دیگر، سؤالات فلسفی پیشین را دوباره مطرح ساخته است. این سؤالات انسان را وادار به تأمل در اندیشه ها، سنتها، هنرها و دیگر کیفیات زندگی انسانی می کند. هدف این تأمل، جست و جو برای یافتن هویتی است که به انسان اجازه خودشناسی و آگاهی از منشأ سرنوشت و شباهتها و تفاوتهایی که مجموعاً زندگی اجتماعی را جذاب و ارزشمند می کند، می دهد.

باتوجه به چنین برداشتی از تغییر و تحولات دنیای نوین، می توان مسئله مورد بحث کنفرانس «ارتباطات برای یک دنیای نوین» را از یک طرف نوعی چالش فکری و روشنفکرانه دانست، و از طرف دیگر، زمینه ای گسترده و انعطاف پذیر برای علایق فکری مختلف. به همین دلیل نیز پژوهشگران و محققان آسیا، آمریکای لاتین، آفریقا، اروپا و آمریکا با ارائه بیش از ۱۸۰ مقاله از بحثها استقبال گرمی کردند، و طی ۸ روز کنفرانس سعی کردند ارزشیابی دوباره ای از داده های ارتباطی به دست دهند و تفسیر دوباره ای از روند تغییر و تحولات ارتباطی در هر منطقه و کشور ارائه کنند.

مقالات کنفرانس، در نه زمینه و موضوع کلی ارائه شده بود:

۱. سیاستهای تکنولوژیک ارتباطات

در این بخش، ۲۰ مقاله در چهار پانل تکنولوژی اطلاعات: فضای عمومی و خصوصی؛ مخابرات جهانی و شبکه های اطلاعات، تهدیدها و فرصتها؛ توسعه تاریخی تکنولوژیهای نوین ارتباطی؛ و دیدگاههایی در سیاست تکنولوژی اطلاعات مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

۷. آموزش حرفه‌ای

در ۹ مقاله این بخش، روش‌های جایگزین در آموزش روزنامه‌نگاری، روزنامه‌نگاری علمی و عملی، روزنامه‌نگاری و اخلاق حرفه‌ای، پیشداوری و روزنامه‌نگاری، و پیامدهای ناسیونالیسم بر آموزش روزنامه‌نگاری مورد بررسی قرار گرفت.

۸. جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی

در دو پانل این بخش، با عناوین روندهای موجود در تحقیقات ارتباط جمعی، و دنیای در حال تغییر، طی ۸ مقاله و پس از بررسی و نقد نظریات آنتونی گیدنز در جامعه‌شناسی ارتباطات، مسایلی چون نقش رسانه‌ها در گذار جوامع از مطلقه به سوی دموکراسی، نقش سخن‌پراکنی در عصر نظام‌های مختلط و تأثیر رسانه‌ها بر کودکان طرح و بررسی شد.

۹. ارتباطات بین‌المللی

ارتباطات بین‌المللی از جمله غنی‌ترین و حساسترین بخشهای کنفرانس بود. در این بخش، ۸۰ مقاله در ۸ پانل با عناوین مقایسه نظام‌های ارتباطی؛ بازنگری در نظریه وابستگی؛ صنایع فرهنگی؛ جنبش‌ها؛ پیشرفت یا پسرفت؛ تجارت و خدمات اطلاعاتی؛ تکنولوژیهای ارتباطات بین‌المللی؛ ارتباطات بین‌المللی و تضادهای جهانی؛ و ارتباطات بین‌المللی و تضاد در خاورمیانه مورد بررسی قرار گرفت. دو تن از استادان ایرانی، دکتر حمید مولانا و دکتر عباس ملک زاده مسئولیت دو گروه از بحثها را به عهده داشتند، دکتر حمید مولانا مسئولیت پانل بازنگری در نظریه وابستگی و دکتر عباس ملک زاده مسئولیت پانل ارتباطات بین‌الملل و تضاد در خاورمیانه.

در پانل نخست، نظریه وابستگی با توجه به تحولات جهانی و تغییرات اجتماعی در جهان سوم و پیامدهای تکنولوژیهای نوین ارتباطی و ارتباطات از راه دور مورد نقد و ارزیابی مجدد قرار گرفت و پژوهشگران مختلف سعی کردند به این سؤال پاسخ دهند که آیا با توجه به شکل‌گیری جامعه نوین در پرتو اطلاعات و متصور نبودن کمیابی و انحصار در مسئله اطلاعات، وابستگی و استثمار همچنان در جامعه نوین وجود خواهد داشت؟

در پانل ارتباطات بین‌الملل و تضاد در خاورمیانه، چگونگی برخورد رسانه‌های ملی و بین‌المللی با مسایل مورد مناقشه و بحث برانگیز سیاسی، اقتصادی و فرهنگی این منطقه مورد بررسی قرار گرفت، و از نقش رسانه‌های غربی در برخورد با مسایل این منطقه که توأم با پیشداوری و تصویرسازیهای قوم‌مدارانه است، انتقاد شد.

در این پانل، سه مقاله به طور مستقیم به مسایل ایران پرداخت:

مقاله «برخورد جهانی؛ سلمان رشدی و مسایل آیات شیطانی» از یک محقق آمریکایی به نام آلن پالم، «نقش تجارت جهانی در ایران پس از جنگ» از دکتر مسعود کاووسی (قبلاً قرار بود وی مقاله‌ای با نام «پوشش رسانه‌های بین‌المللی از رادیکالیسم اسلامی» ارائه کند، اما به علت آماده نشدن، مقاله یادشده را ارائه کرد) و مقاله «مطبوعات ایران و وابستگی خبری: تحلیل محتوای اخبار بین‌المللی در نشریات روزانه تهران» از دکتر کاظم معتمد نژاد و دکتر نعیم بدیعی. دکتر مهدی محسنیان راد نیز قرار بود مقاله‌ای با نام «تلویزیون ایران: تجربه‌ای جدید در عدم وابستگی» ارائه کند که به علت حضور نیافتن ایشان در کنفرانس ارائه نشد. از جمله مقالات قابل توجه دیگر در این پانل، مقاله‌ای بود از خانم عاطفه عبدالرحمان محقق مصری با نام «نشانه‌های

وابستگی رسانه‌ها در جنگ خلیج فارس» که به چگونگی برخورد رسانه‌های منطقه و به ویژه مصر با جنگ آمریکا و عراق اشاره داشت و از وابستگی رسانه‌های منطقه به منابع خبری غرب انتقاد شده بود.

در جمع‌بندی بحثهای کنفرانس می‌توان گفت محققان و پژوهشگران انجمن بین‌المللی تحقیقات ارتباط جمعی رهیافتی دوگانه از «دنیای نوین» شکل گرفته در پرتو ارتباطات و اطلاعات داشتند: رهیافتی خوش‌بینانه و رهیافتی بدبینانه.

رهیافت خوش‌بینانه معتقد است دنیای جدید دنیایی است که از عصر صنعت به عصر اطلاعات قدم گذاشته و در واقع «جامعه ما بعد جامعه» است. دنیای نوین دنیایی است که از انحصارات، استانداردها و فرهنگ توده‌ای به تکثر و تنوع رسیده است و به جای تمرکز، میدان را برای مشارکت هر چه بیشتر باز می‌کند. دنیایی است که همه می‌توانند به منبع قدرت نوین - یعنی اطلاعات - دسترسی داشته باشند. پروفیسور فرناندو هنریکو کاردوزو یکی از صاحب‌نظران برجسته توسعه در برزیل و آمریکای لاتین و از جمله معتقدان به «نظریه وابستگی» ضمن تأکید بر این نکته که در دنیای نوین نه تنها طبقه کارگر بلکه همه طبقات استثمار می‌شوند، دنیای نوین را اجتناب‌ناپذیر دانست و متذکر شد کشورهای جهان سوم و در حال توسعه باید از ابعاد این تحول شناخت پیدا کنند. کاردوزو ابعادی از تصورات و دیدگاههای خوش‌بینانه نسبت به دنیای نوین را چنین بر می‌شمرد:

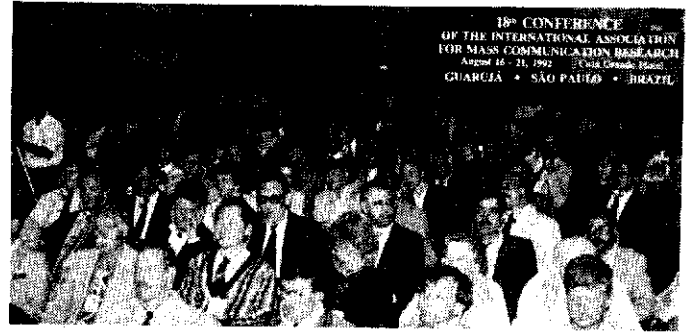
«در دنیای نوین، در سایه ارتباطات و الکترونیک، از کار مشقت‌بار و رنج‌آور انسانی کاسته می‌شود و روباتها به یاری انسان می‌شتابند، خدمات جانشین تولید صنعتی شده و از این رهگذار انسان فرصت می‌یابد زمانی را به استراحت و فراغت بپردازد.

از دیدگاه خوش‌بینانه، دنیای نوین به انسان فرصت می‌دهد به نیازهای متعالی خود بیندیشد، و طریق و خواسته‌های فردی جانشین فرهنگ انبوه و کنسروده می‌شود، تا جایی که شاید بتوان گفت هر فرد و ملتی امکان بیشتری می‌یابد که خودش باشد»

این رهیافت خوش‌بینانه از دنیای نوین، از نظر گروهی از محققان انتقادی عضو انجمن جای شک و تردیدهای بسیار دارد. پروفیسور هربرت شیلر محقق رادیکال آمریکایی از آن جمله است. او می‌پرسد: «آیا در دنیای جدید، روح مناسبات نیز عوض می‌شود؟ آیا روابط نابرابر از بین خواهد رفت؟ آیا روابط دو قطبی بین دارا و ندار و استثمار و بهره‌کشی محو خواهد شد؟»

این عده معتقدند تحولات تکنیکی را نمی‌توان پیشرفت قاطع دانست. زیرا تحولات تکنیکی منشاء تحولات اجتماعی نیست. تغییر ابزار در گذشته موجب تغییر قدرت از فئودال به سرمایه‌دار شد، اما آنچه تغییر پیدا نکرد، روابط قدرت بین بزرگان و بازرگان بود. تنها نامشان تغییر کرد، کشاورز به کارگر تبدیل شد و فئودال به سرمایه‌دار. در جامعه نوین اطلاعاتی تغییرات محدود به تغییر ابزار و تغییر چشم‌اندازهای اجتماعی چون ادارات بدون کاغذ و نیروی انسانی، خطر بی‌کاری و ضرورت داشتن سواد است، اما مناسبات قدرت - همچون گذشته - به قوت خود باقی است. مالکان سرمایه به مالکان اطلاعات مبدل می‌شوند و بر عکس آنچه تصور می‌شود، پیچیدگی و لزوم تخصص بالا، اطلاعات را همچنان از دسترس اکثریت جامعه دور می‌کند. دسترسی به تکنولوژیهای اطلاعاتی و سرمایه‌گذاری در آنها، برای کشورهای جهان سوم که با سرمایه کم، سطح پایین دانش فنی و ناتوانی در رقابت بین‌المللی دست به گریبان هستند، ناممکن است. بنابراین، جامعه اطلاعاتی نوین اگر چه تغییراتی در ابزار و

چشم اندازهای اجتماعی به وجود می آورد، اما مسایل گذشته جهان از قبیل نابرابری و استثمار همچنان باقی خواهند ماند و همین مسئله موجب می شود چشم اندازهای «دنیای نوین» لزوماً امیدوار کننده به نظر نرسد.

خواهند کرد. دقت نظر ارتباطات برای آن دسته که ریسک حکومتی خود را در میان می بینند، اگر نگویم اساسی، لاف اولی نبودند خواهد بود. انجمن می بایست همچنان از تحقیقات متنوع پشتیبانی کند. به عنوان مثال ارتباطات معاصر را دنبال کند و نقش ارتباطات را در جامعه جهانی به بحث بگذراند.

بد اعتقاد من، ما باید همچنان روند دوگانه را دنبال کنیم. انجمن ما در اعلان ۱۹۸۸ خود در بارسلون زندگی نوین را آغاز کرد در این سال، ایده ها و دستور کارهای جدیدی تعیین شد که تا آن زمان آن هنگام از آن حمایت می کردم، همسو بود. برای چند سال من از این تصور که در بردارنده حسابی از سبیل ایجاد دستورهای جدید در دستور کار انجمن خبرنامه، ایجاد گروه های کار، مشخص کردن شرایط عضویت و بهسازی فرایند کار در بخش های انجمن بود. حمایت کردم، همچنین برای این فعالیت های انجمن از کنفرانس دو ساله آن جنبه تعاملی قوی به خود گرفتیم. تشکیل کنفرانس میانی در استانبول را مطرح کردم و به سبب نتایج آن در پیش رفتیم. این کنفرانس عملی خوبی برای کنفرانس های قطعی منطقه ای و سالیانه بعدی به شمار آمد. برنامه من اساساً تداوم و توسعه روند کنفرانس انجمن است.

پس از این منقده، دکتر مولانا رگومس برنامه های خود را برای آینده انجمن توضیح می دهد که به ترتیب عبارتند از: ۱- تشکیل کمیته اداری انجمن از طرف هیئت رئیسه و تشکیل یک مرکز اداری ثابت، ۲- تقویت توان مالی انجمن با جمع آوری حق عضویت و دعوت از اعضای جدید و کاهش هزینه های اداری با واگذاری مسئولیتهای بیشتر به اعضای هیئت اجرایی، ۳- افزایش و گسترش اعضای انجمن در سایر رشته های علمی نزدیک به ارتباطات، ۴- گسترش عضویت در کشورهای جهان سوم و بیرون آمدن از حالت فعلی که بیشتر اعضا از اروپا و آمریکا هستند، که در واقع تلاشی است برای جهانی کردن انجمن و تلاش برای افزایش مشارکت اعضا از طریق کمیته های مناسب و گروه های تقویت و گسترش همکاری با مخاطب و سازمان های بیرون منطقه در زمینه های مطالعاتی و تحقیقاتی، ۷- تقویت جریان مدارک اطلاعات در بین اعضای انجمن با استفاده از تکنولوژی های نوین اطلاعاتی مثل شبکه های جهانی کامپیوتر، ۸- پشتیبانی از تشکیل کمیته های و هیئت های کارها برای تحقیقات مشترک در سطح طبیعی و بین المللی.

تشکیل مجمع عمومی و انتخاب هیئت مدیره جدید
مجمع عمومی انجمن بین المللی تحقیقات ارتباطات عمومی و همزمان با هجدهمین کنفرانس بین المللی انجمن تشکیل شد.

مجمع عمومی بالاترین رتبه تصمیم گیری انجمن است و هر چهار سال یک بار تشکیل می شود. این مجمع وظیفه دارد هیئت مدیره انجمن را از بین اعضا انتخابات کند. هیئت مدیره شامل رئیس و ۲ نایب معاون، ۲ قطعی و یک خزانه دار است. مدت ریاست انجمن ۲ سال است ولی کسی که به عنوان رئیس انتخاب می شود، ۸ سال در هیئت مدیره خواهد بود. ۲ سال به عنوان رئیس انتخابی و ۶ سال به عنوان رئیس رسمی و ۲ سال هم به عنوان رئیس سابق.

در انتخابات این دوره هیئت مدیره سه کاندیدا برای ریاست کت نام کرده بودند: حامد الگلنداز دانشگاه لیستر انگلستان، پروفسور حمید مولانا استاد ایرانی دانشگاه امریکن واشنگتن دی سی و دکتر مانوئل پیرین اصابیگاس از دانشگاه بوستون آمریکا. پس از اخذ و شمارش آراء پروفسور حمید مولانا به اتفاق آراء به عنوان رئیس انجمن انتخاب شد. معاونان انتخابی مجمع عمومی برای عضویت در هیئت مدیره بعدی نیز عبارتند از: حامد آبی پیر از دانشگاه بوستون، کاندیدا، آقای پروفسور مارکوس دوملو از دانشگاه ساو پائولو برزیل، آقای پروفسور یواخوز از دانشگاه تاپووس کبیا، آقای دکتر فرانسوا هرنس از فرانسه و حامد الگلنداز انگلستان.

این نخستین بار از زمان تأسیس انجمن در سال ۱۹۵۷ است که یک محقق جهان سوم ریاست انجمن را به عهده می گیرد و چهار دهه گذشته ریاست انجمن را محققان اروپایی و آمریکایی به عهده داشته اند که به ترتیب عبارتند از: پروفسور لرن بائودویر از فرانسه، ژاک مورگن از سوئیس، ریچارد نیکسون از آمریکا، جیمز هالورن از انگلستان و رئیس هاملینگ از هلند.

پروفسور مولانا که به مدت ۲ سال تلاش و فرور بست و یکم ریاست انجمن را به عهده خواهد داشت، برنامه کار خود را چنین اعلام کرده است:

انجمن همان گونه که از نام آن پیداست، به عنوان یک سازمان واقعی بین المللی در شکل گیری فرایند جهانی شدن ارتباطات اشاعت آن و پیشگیری از افراط کارتها در این زمینه نقش ایفا می کند. با رشد و توسعه حوزه ارتباطات و معروض قرار گرفتن آن در حیطه حیطه های زندگی معاصر شامل فرایند دموکراسی، افراد علاقه مندندای به علوم ارتباطات پیدا